

Торайғыров университетінің
ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛЫ

НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
Торайғыров университета

ТОРАЙҒЫРОВ УНИВЕРСИТЕТІНІҢ ХАБАРШЫСЫ

Филологиялық серия
1997 жылдан бастап шығады

ВЕСТНИК ТОРАЙҒЫРОВ УНИВЕРСИТЕТА

Филологическая серия
Издается с 1997 года

ISSN 2710-3528

№ 4 (2025)

Павлодар

**НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
ТОРАЙГЫРОВ УНИВЕРСИТЕТА**

Филологическая серия

выходит 4 раза в год

СВИДЕТЕЛЬСТВО

О постановке на переучет периодического печатного издания,
информационного агентства и сетевого издания

№ KZ30VPY00029268

выдано

Министерством информации и общественного развития
Республики Казахстан

Тематическая направленность

публикация материалов в области филологии

Подписной индекс – 76132

<https://doi.org/10.48081/XXBV9378>

Бас редакторы – главный редактор

Жусупов Н. К.

д.ф.н., профессор

Заместитель главного редактора

Анесова А. Ж., *доктор PhD*

Ответственный секретарь

Уайханова М. А., *доктор PhD*

Редакция алқасы – Редакционная коллегия

Дементьев В. В., *д.ф.н., профессор (Российская Федерация)*

Еспенбетов А. С., *д.ф.н., профессор*

Трушев А. К., *д.ф.н., профессор*

Маслова В. А., *д.ф.н., профессор (Белоруссия)*

Пименова М. В., *д.ф.н., профессор (Российская Федерация)*

Баратова М. Н., *д.ф.н., профессор*

Аймухамбет Ж. А., *д.ф.н., профессор*

Шапауов Ә. Қ., *к.ф.н., профессор*

Шокубаева З. Ж., *технический редактор*

За достоверность материалов и рекламы ответственность несут авторы и рекламодатели

Редакция оставляет за собой право на отклонение материалов

При использовании материалов журнала ссылка на «Вестник Торайгыров университета» обязательна

<https://doi.org/10.48081/AFSK5328>

***М. І. Әбдуов¹, Н. М. Абдуова², Н. Х. Ельшибекова³,
Н. Б. Акжунусова⁴, Т. С. Смакова⁵**

¹«Bolashaq» академиясы,

Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ.;

^{2,3,4,5}Академик Е. А. Бөкетов атындағы Қарағанды

ұлттық зерттеу университеті,

Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ.

¹ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7419-2944>.

²ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0635-5235>

³ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7208-5723>

⁴ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-4633-9882>

⁵ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-8029-364X>

*e-mail: abduov_m@mail.ru

АБАЙ ӨЛЕҢДЕРІНДЕГІ ӘБЖАД ҚЫЗМЕТІ

Үстiмiздегi жылы Хакiм Абадың туғанына 180 жыл толып отыр. Ұлы ақынның мұрасы бүгiнгi ұрпаққа үлгi боларлық үлкен құндылық. Сондықтан, оны оқып-үйрену, маңызы мен мағынасын ұғып-түсiну басты мiндеттердiң бiрi болмақ. Ұлы ақынның шығыстың да, батыстың да рухани дүниесiн жан-жақты танып, бiлгендiгi ақиқат. Қара сөздернiң қырық бес бөлiмнен тұруы, «Бiр» ұғымының (Еденица кеткенде), «Үш» санының (Ақыл керек, iс керек, мiнез керек), «Мың» есебiнiң (Мыңмен жалғыз алыстым, кiнә қойма) және т.б. қолданылуы соның айғағы. Мақалада әлi толық талдауға түспеген «Әлифби» деген туындысын әбжад жолымен жүйелеп, мағынасын ашуға қадам жасадық. Сараптау барысында әр жолдың өзiне тән өзегi бар екендiгiн айқындауға қол жеткiздiк. Келтiрiлген деректер бойынша Абай бұл өлеңiн он тоғыз жасында жазған болса, ақынның сол бозбала шағының өзiнде-ақ, тiл көркемдiгi мен ой тереңдiгiнiң керемет кемеңгер болғандығын көреміз. Мақала барынша түсiнiктi, оқырманға ой салар мазмұнда, ғылыми тұжырымдарды қолдана отырып жазылған. Гуманитарлық ғылым саласында жүрген iзденушiлерге, абайтанушыларға өзiнiң септiгiн тигiзерi анық.

Кiлттi сөздер: Абай поэзиясы, әбжад, тiл ғылымы, кәсра және фахта, араб графикасы, гуманитарлық ғылымдар.

Кіріспе

Поэзияны жанрлық, тақырыптық, тіпті көркемдік және тағы басқа тұрғыдан саралап, жүйелеп, топтастыра қарастыруға болады. Ол әдебиеттану ғылымында белгілі жәйіт. Сонымен қатар, оны мағынасы жағынан жеңіл орта, күрделі деп те бөлуге болады. Мәселен, баяндау үлгісінде шығарылған өлеңдердің басым бөлігі ұғыну, түсіну жағынан жеңіл болып келеді. Базар жыраудың:

*Он сегіз мың ғаламнан,
Біз бір пенде адамнан.
Неше дүркін ел өтті,
Сонан бергі заманнан [1, 276], –*

деп басталатын толғауы жалпыға түсінікті болғандықтан, жеңіл қабылданады. Сондай-ақ, С. Дөнентаевтың:

*Алдау үшін көз жұмғанды «өлді» деп,
Уансын деп ұсынғанды «берді» деп.
Көңлін жықпай шұлғығанды «сенді» деп,
Нені көрсе соған ерген балалық [2, 214], –*

деп айтылатын «Балалық» өлеңі астарлы мағынасы болғанымен ұғымы жағынан орта деңгейдегі туынды. Ал, Т. Ізтілеуовтің:

*«Бар» мен «Жоқ», «Ал» мен «Бер» бірге туған,
«Ал» мен «Бар» ажал жетіп өлген удан.
«Жоқ» пен «Бер» жұрт біткенді жүр аралап,
Жанына жолдас ертіп өңкей құдан [3, 282], –*

деген өлеңінің мазмұны мен мәні өте күрделі, негізі түсінікті болғанымен түбірі жаратылыстың тылсым қырларында жатқан өсиет тектес ғибратты туынды.

Материалдар мен әдістері

Біздің еңбегімізге өзек болып отырған ұлы Абайдың поэзиясы терең ойдың тебіренісінен ғылыми дәйектермен сабақтаса туған шығармалар болып табылады. Сындарлы сананың сүзгісінен өтіп, өмірге келген салиқалы өлеңдерінің бір парасын әбжад пен нумерология бағыты бойынша түсінік беруге талап жасадық.

Ақынның алғашқы өлеңдерінің санатына «Әлифби» туындысы жатады. 1933 жылы жарыққа шыққан жинағында 1864 жылы жазылған

деп көрсетіліпті [4, 285]. Бір байқалатын жәйт мұндай шығарманы өмірге әкелуіне медреседегі діни оқудың әсері болғандығы ақиқат. Тақырыбы – білім және тіл ғылымы. Идеясы – дыбыстардың астарын ашып, оқырманға ұсыну. Мақсаты – әріптердің танымдық деңгейін айқындау. Мағынасы өте терең және сан-салалы. Туындыны тұтас күйінде алып шағын ойдың аясында жалпы шолу арқылы түсіндіру мүмкін емес. Жинақтап қарастырғанның өзінде әр жолға жеке-жеке тоқталған жөн сияқты. Медресе оқуы шарифатпен сабақтастыра жүргізілетіндігі белгілі. Шарифат жолы ислам тұрғысынан болғандықтан, жазу үлгісі араб графикасы арқылы жүзеге асқан.

Нәтижелер және талқылау

Арабтың әліпбиінде 28 әріп таңбасы бар. Олар *А* дыбысынан басталып, *И* дыбысымен аяқталады, оңнан солға қарай жазылады.

Жиырма сегіз әріптен тұратын араб әліпбиі айдың жиырма сегіз күн көрінетін мерзіміне сәйкес алынған. Ай – он төрт күн толады, он төрт күн кемиді, екі күн көрінбейді. Басы мен соңын тіркестіріп, түйіндесек *АИ* сөзі шығады.

Әріптердің тізбесін екі түрлі мақсатқа байланысты көрсетіп отырмыз. Біріншіден, әріптердің дыбысталуы қарақаттарға қатысты. Мәселен, *б* дыбысы, егер *б* – үстінде сызықшамен жазылса *бә* деп, астында сызықшамен жазылса *би* деп оқылады. Мұндай асты, үстіне қойылатын сызықша белгіні кәсра және фатха дейді. Екіншіден ақынның өлеңінде *-бә, -тә, -сә* дыбыстары *-би, -ти, -си* деп берілген. Бұл астына кәсра қойылғанда айтылды. Мәселен, *Бисмилләһи* сөзінің басындағы – *Б* – дыбысының астыңғы жағына кәсра қойылып жазылады. Тағы бір айта кететін мәселе жазу әрекетіне байланысты. Оңнан солға жазғанда адам өзіне қарай тартады да, солдан оңға қарай жазғанда итереді. Санадағы қабылдау ниетіне үйлесімді болу үшін өзіне тартқаны соған икемдеу сәйкестілігін аңғартады. Ол жаттығуға талаптанудан туған қажеттіліктің көрінісі. Енді әр жолға жеке-жеке тоқталып көрелік.

Аталмыш өлеңнің *алғашқы жолы* ақының шығармалар жинағында «Әлиф дек ай йүзіңе ғибрат еттім» деп берілген. Өлең жолындағы екінші сөз түсініксіз. Біздің ойымызша ол дек емес деп болуы керек. Туындының араб графикасымен жазылғандығы ақиқат. Араб тілінде *п* деген дыбыс жоқ. Сондықтан ол дыбысты *б* таңбасымен түсіруі мүмкін. Ол – деб болып шығады. *Б*-ның астындағы нүктесі өшіріліп қалса, *к* деп те оқуға болады. Екінші нұсқа – *тек* – деп оқу. Егер жазу көмескіленіп *т* үстіндегі екі нокат өшіріліп, *т* мен *е*-нің жалғасқан тұсы үзілсе, *д* – деп оқылады. Сонда ол *дек* болып шығады. Бұл бастаушы жолдағы екпін түсетін сөздер – әлиф және ғибрат.

Әлифтің сандық мәні – бір, дыбысы – *А*, Жаратушыны айқындайтын қасиетке ие. Ал, *ғибрат* сөзі үлгі, өнеге, сабақ деген мағынаны беретін ара

сөзі [5, 112]. Сонда жолдың мағыналық сипаты: «Аллаһ деп ай жүзіңнен тәлім алдым» болып шығады. Яғни, тәлімді, немесе, сабақты. «Әлифбиден» қазақи тілмен айтқанда «Әліппеден» алған болып тұр. Осы орайда Ы. Алтынсариннің:

*Бір құдайға сыйынып,
Кел, балалар, оқылық! –*

деген өлең жолдары ойға оралады, мазмұндық тұрғыда үндестік байқалады. Ғибрат сөзін араб тілінен алғандықтан сол тілде жазсақ: ҒБРТ – төрт дыбыс арқылы кескінделеді. Әбжад бойынша сандық мәні: Ғ – 70, Б – 2, Р – 200, Т – 400. Қосындысын шығарсақ:

$$70+2+200+400=672=6+7+2=15=1+5=6.$$

Алты саны таным мағынасын береді. Осы сөздің аясына екі түрлі мәселе жасырылған. Алғашқысы – Құран Кәрімді оқып білу. Құран 6666 аяттан, яғни, 114 сүреден тұрады. Осы сандарды жинақтасақ:

$$6+6+6+6=24=2+4=6,$$

және:

$$1+1+4=6.$$

Ең үлкен, әрі биік таным Құранда екен. Өлең жолында ғибрат сөзі арқылы астарланған. Екіншісі – жалпы танымын, яғни, білімін арттыру. Бұл ойды ғибрат сөзінің алты саны арқылы берілген.

Екінші жол. «Би-Балай дәртіңа нисбәт еттім». Жолдың екпіні үш сөзге – *Би, балай, нисбат* – түсіп тұр. *Би*, яғни, *Б* дыбысының сандық мәні – 2, ол жаратылыс ұғымын береді. Бәлә сөзі – сынаққа алу (*Б* – 2, *Л* – 30) [26, 34], нисбат – бір нәрсеге қатысу, араласу арқылы шешімін табу [5, 176] мағынасын береді. (*Н* – 50, *С* – 60, *Б* – 2, *Т* – 400). Енді әрқайсысының жинағын есептеп көрелік. Бәлә сөзі:

$$2+30=32=3+2=5.$$

Нисбат сөзі:

$$50+60+2+400=512=5+1+2=8.$$

Бес саны сынақ өмірдің кезеңдері. Сегіз саны – ізденіс. Сонда жолдың мағынасы: «Сынақ өмірден өту үшін дұрыс жол іздедім» болып шығады.

Үшінші жол. «Ти – тілімнен шығарып түрлі әбиат». Екпін екі сөзде тұр. Бірінші, *Ти*, яғни, *Т* дыбысы, сандық мәні – 9. Ол жаратылыстың ең жоғарғы нүктесін, биігін көрсетеді. Екінші, *әбиат* – биәт деген сөздің көпше түрі. Аудармасы өлеңнің арнау тектес жанры [5, 14]. Әбжадтағы мәнін көрсетсек: *А* – 1, *Б* – 2, *И* – 10, *А* – 1, *Т* – 400. Қосындысы тоғыз санын шығарады.

$$1+2+10+1+400=414=4+1+4=9.$$

Тоғыз жоғары биіктікті аңғартады деген мағынамен өлең жолын байланыстырсақ: «Тілімнен өте мәнді де көркем сөздерді туғызсам» болып шығады.

Төртінші жол. «Си – сәнаи мәдхіңа хұрмәт еттім». Си, яғни С дыбысының сандық мәні – 500, түбірі – 5.

Бес саны сынақ өмірдің кезендерін сипаттайды. Сәнәи (сәнә) сөзінің аудармасы араб тілінен алғанда жыл деген мағынаны береді [5, 83]. Әбжадтағы мәні: С – 60, Н – 50, Һ – 5. Жинактасақ:

$$60+50+5=115=1+1+5=7.$$

Жеті – жаратылыстың ішкі жүйесі, құрылымы. Жыл сөзінің жеті санын көрсету себебі, жаратылыс жүйесінің бір тармағына жататындығы. Тірек сөз болып табылатын – мәдхіңа – мадақ, мақтау деген мағынаны береді [6, 156]. Әбжадтың мәні: М – 40, Д – 4, А – 1, Х – 8. Қосындысын шығарайық:

$$40+4+1+8=53=5+3=8.$$

Сегіз саны іздену әрекетін бейнелейді. Сонда жолдың мағынасы: «Жыл сайын мадақтауымды іздену арқылы арттыра бердім» болып шығады.

Бесінші жол. «Жем – Жамалың қандай ақ рузи маған». Жем, яғни, Ж дыбысының әбжадтағы мәні – 3. Ол – қозғалыс, даму мағынасын береді. Жолдың мәні *жамал және рузи* сөздеріне негізделген.

Жамал – араб сөзі – қазақша аудармасы сұлулық, көркемдік мағынасын береді [5, 50]. Әбжадтағы мәні: Ж – 3, М – 40, А – 1, Л – 30. Қосындысын шығарсаң:

$$3+40+1+30=74=7+4=11=1+1=2.$$

Екі – жаратылыс ұғымын береді. Рузи парсы сөзі, қазақша мағынасы – сыбаға несібе [7, 151]. Сандық мәні: Р – 200, У – 6, З – 7, И – 10. Жинактасақ:

$$200+6+7+10=223=2+2+3=7.$$

Жеті – жаратылыс жүйесі. Екінші түсі аққа тән. Себебі, ақ – бардың көруге болатын нұсқасы, ал, қара – жоқтың не білгісіздіктің нышаны. Сонда, *жамалың* деген сөздің баламасы ақиқаттығың дегенмен мәндес. Оған жетіні тіркестірсек: «Жаратылыстағы ең ақ, анық екендігің маған мәлім» болып шығады.

Алтыншы жол. «ХА – Халаллық таппадым жаным сәнән». Х дыбысының сандық мәні – 8. Мағынасы үздіксіз іздену, талаптану, ұмтылу. Балгерлер құмалақ ашқанда тігінен сегіз түсетін болса, «сегіздің сергелдеңі» деп атайды. Ол жанталасқан ізденісті аңғартады. Ықпал түсіп тұрған сөз – халлалық. Халал сөзінің әбжадтық мәні Х-8, Л-30, А-1, Л-30. Барлығы:

$$8+30+1+30=69=15=6.$$

Алты Құрандағы сүрелер жиынтығы, танымның ақиқатын аңғартады. Сонда, өлең жолының маынасы «Қанша іздесем де Құраннан артық еш нәрсе таппадым» болады.

Жетінші жол. «Хи-Халайық мен емес бәрі ынтызар». Х дыбысының мәні – 600, түбірі – 6. Құран Кәрімде 6666 аят, 114 сүре бар. Бұл сандардың жиынтығы алтыны береді:

$$6+6+6+6=24=2+4=6.$$

сондай-ақ:

$$1+1+4=6.$$

Яғни, алты Құранның ақиқаттық танымы. Жолдың тірек сөзі – ынтызар. Әбжадтық мәні: Н – 50, Т – 400, З – 7, Р – 200, жинақтасақ:

$$50+400+7+200=657=6+5+7=18=1+8=9.$$

Тоғыз – жаратылыстағы ең жоғарғы биіктік. Сонда жолдың мағынасы: «Құран Кәрімді оқып-үйренуге барлығы ең жоғарғы деңгейде ынталы» дегенді аңдатып тұр.

Сегізінші жол. «Дәл – Дариға ғашық оты бермес аман». Д дыбысының мәні – 4. Мағынасы – бағыт бағдар, тарап. Жолдың екпіні *ғашық* сөзінде, сандық мәні F – 70, A – 1, Ш – 300, Қ – 100, қосындысы:

$$70+1+300+100=471=12=3.$$

Д дыбысының таңбалануында да мән бар. Латын графикасындағы таңбасы – D. Бұл сурет сүнгүір қайықтың тұмсығы тәрізді, жаратылыстағы төрт тарап бойынша тоқтаусыз қозғалыс бағытын аңдатады. Егер алдындағы тұйықтап тұрған тік сызықты алып тастасақ, араб графикасындағы таңбасы шығады. Алғашқы қосынды – 471, оңай сан емес. 4 – бағыттар, 7 – жаратылыс жүйесі, 1 – Жаратушы: «Барлық бағыттар бойынша, жаратылыстың аясында, Жаратушыма». Екінші қосынды – 12: «Өмірім жеткенше жылдар бойына» (12 – жылдағы ай саны). Соңғы қосынды – 3. «Тоқтаусыз қозғалыс». Жолдың мәні: «Барлық тарап бойынша» болып шығады.

Тоғызыншы жол. «Зәл-Зәлиллік көрген соң сайрай бер тіл». З дыбысының сандық мәні – 700, түбірі – 7. Жолдағы екпін зәлиллік және тіл сөздеріне түсіп тұр. Зәлил сөзінің сандық мәні – 3 – 700, Л – 30, И – 10, Л – 30, жинақтасақ, $700+30+10+30=770=14=5$. Бұл сөздің екі түрлі ұғымы бар. Алғашқысы – қорлық, екіншісі – бас ию, мойын ұсыну [5, 78]. Тіл сөзінің түбір саны жеті екендігін айтқанбыз. Жол мағынасы «Сынақ өмірдің өткінші екенін көріп, мойындаған соң шамаң келгенше айтып қал» болып келеді.

Оныншы жол. «Ре – Риза қылмағыңды яр өзің біл». Р дыбысының сандық мәні – 200. Екпін түскен риза сөзінің әбжадтағы ұстанымы Р – 200, З – 800, А – 1, қоссақ:

$$200+800+1=1001=2.$$

Екі саны – жаратылыс, ал алдыңғы қосынды мың бір – Жаратушы жаратты, Жаратушыға қайтады, себебі, ол – жаратылыс дегенді аңдатып тұр. Яғни, «Сынақ өмірде Жаратушының ұсынған жолын ұстануың өзіңе байланысты» деген мағынаны сездіріп тұр.

Он бірінші жол. «Зи – Зәһәрдай күйдірді ғишқың қатты». 3 дыбысының мәні – 7. Мұндағы екпін *зәһәрдай* және *ғишқың* сөздерінде тұр. Зәһар – парсы сөзі мағынасы ұлы зат және қайғы-қасырет [7, 159]. Әбжадтағы сандық мәні: 3 – 7, Һ – 5, Р – 200. Қосындысы:

$$7+5+200=212=2+1+2=5.$$

Ғишқы сөзінің түбірі – ғашық, сандық мәні – үш, яғни, қозғалыс, немесе, маза таппау. Сонда, жолдың мағынаы: «Дұрыс жолдың қатты әсері маза таптырмады» болып шығады.

Он екінші жол. «Сын – Сәләмат қалмағым болды мүшкіл». С-ның сандық көрсеткіші – 60. Түбірі – 6. Екпін түскен сөз – *сәләмат*. Мағынасы – есендік, әбжад мәні – С – 60, Л – 30, М – 40, Т – 400, жинақтасақ:

$$60+30+40+400=530=8.$$

Сегіз саны – ізденіс. Сонда жолдың мағынасы: «Ақиқатты тану жолына ізденбей жағдайым жақсы болмайды» дегенге саяды. Ақиқатты тану дегеніміз Құран Кәрімді (6) оқып-үйрену болып табылады.

Он үшінші жол. «Шин – Шикәрләб есіме түскен сайын». Ш дыбысының сандық мәні – 300, түбірі – 3. Жолдың екпіні *шикарләб* сөзінде. Ақынның шығармалар жинағында бұл сөздің парсінікі екенін айта келеді де, *шикар* – тәтті, ләп – ерін деп аударады. Аударманың дұрыс екендігі анық. Осы орайда біз екінші өзгеше нұсқаны ұсынғалы отырмыз. Яғни, *шикарләб* деген сөз шекерлеп, тәттілеп дегенді аңартуы да мүмкін. Онда шикәрдің мәні – Ш – 300, И – 10, К – 20, А – 1, Р – 200, жинақтап бір таңбалы санға келтіргенде:

$$300+10+20+1+200=531=9$$

болып шығады. Сонда жолдың мағынасы «Жетілудің ең жоғарғы биігінің тәтті дәмін татқан сайын» болады.

Он төртінші жол. «Сат – Сабырым қалмады мен не әйләйін». С-ның мәні – 90, түбірі – 9. Тұғыр сөз – *сабыр*. Сандық мәні: С – 90, А – 1, Б – 2, Р – 200, барлығы:

$$90+1+2+200=233=14=5.$$

Жолдың мағынасы «Биікке шығуға өмірім жетер емес».

Он бесінші жол. «Зат – Зайығ өмірім өтті менің бекер». З-ның мәні – 800, түбірі – 8. Бұл дыбыстың бір ерекшелігі, дыбыстағанда тілдің ұшы астыңғы және үстіңгі тістердің арасында қысылып тұрып айталады. Сондықтан, кейбір сөздіктерде Д деп те келтіріледі. Бұл жолда екпін *өмірге* түсіп тұр. Өмір – ғұмырдың сандық мәні F – 70, М – 40, Р – 200, қосқанда:

$$70+40+200=310=4.$$

Төрт дегеніміз бағыт-бағдар мақсатында ұмтылу. Ал, *зайғ* сөзінің мәні: 3 – 800, И – 10, F – 70, мағынасы – құр, босқа, жинақтасақ:

$$800+10+70=880=16=7.$$

Жолдың мағынасы: «Сынақ өмірдегі барлық бағытым босқа өтіп барады».

Он алтыншы жол. «Тай – талаптан әйтеуір құр қалмайын». Т-ның сандық мәні – 9. Тірек сөз – *талап*, қазақша мағынасы – іздену, оқу, білім үйрену [5, 106]. Әбжад бойынша сандық мәні: Т – 400, Х – 30, Б – 2. Жинақтайық:

$$9+30+2=41=4+1=5.$$

Бес – сынақ өмір кезеңдері, яғни, осы өмірдегі жақсылыққа жол салу. Жолдың мағынасы: «Мақсатқа жету үшін сынақ өмірде оқу, білім жолынан ауыспайын» дегенге келеді.

Он жетінші жол. «Зай – Залым көк қылыш боп жанға оқталды». З-ның мәні – 900. Түйін сөз – залым. Қазақша мағынасы – мейірімсіз, қысым көрсетуші [5, 108]. Әбжадтағы сандық мәні: З – 900, А – 1, Л – 30, М – 40. Қосындысы:

$$900+1+30+40=971=9+7+1=17=1+7=8.$$

Сегіз саны – ізденіс. Сонда жол мағынасы: «Ізденістің қиындығы, ауыртпалығы жанымды қинады» болып келеді.

Он сегізінші жол. «Ғайн – Ғақлымды басымнан тартып алды». Ғ-ның мәні – 70, түбірі – 7. Тірек сөз – *ғақл*. Ғақылдың сандық мәні үш дыбыстан тұрады: Ғ – 70, Қ – 100, Л – 30. Қосындысын шағарсақ:

$$70+100+30=200=2+0+0=2.$$

Яғни, ғақыл (ақыл) да – жаратылыс. Сонда жолдың мағынасы: «Ақыл да жаратылыс болғандықтан шатасуға тап бола бердім» дегенге келеді.

Он тоғызыншы жол. «Ғайын – Ғармблік басыма түскеннен соң». Ғ-ның сандық мәні – 1000. Бұл дыбыстағы ең соңғы өлшем. Жол екпіні *ғариб* деген сөзде тұр. Сандық мәні – F – 1000, P – 200, И – 10, Б – 2, жинтығы:

$$1000+200+10+2=1212=6.$$

Осы жерде айта кететін мәселе, қазақ тілінде бұл сөздің мағынасы *бейшара* сөзімен мәндес болып келеді. Негізінде бұл араб сөзі аудармасы *ерекше, айрықша, өзгермейтін, ғажап* дегенге саяды. Анығында әбден дінге берілген, өзге нәрсеге назар аудармайтын, дүние байлығын қажет ептейтін адам (фанат). Жолдың мағынасы: «Дінді тану жолына түскендіктен» болып шығады.

Жиырмамыншы жол. «Фи – Файдаң тие ме деп жаза салды». Ф-ның мәні – 80, түбірі – 8. Тірек сөз – *файда*. Сандық мәні – Ф – 80, А – 1, И – 10, Д – 4, Һ – 5, жинақтасақ:

$$80+1+10+4+5=100=1+0+0=1.$$

Бір саны – Жаратушыны аңғартады. Сонда жолдың мағынасы: «Осы ізденісімді Жаратушыдан жарылқау тілеп жазып отырмын» болып шығады.

Жиырма бірінші жол. «Қаф – Қабыл болар ма екен жазған хатым». Қ-ның әбжадтық мәні – 100. Түбірі – 1. Тірек сөз – *қабыл*. Сандық мәні – Қ – 100, А – 1, Б – 2, Л – 30, жинақтағанда:

$$100+1+2+30=133=7.$$

Жолдың мағынасы: «Жаратушым жазғанымды мақұл көрер ме екен?»

Жиырма екінші жол. «Қаф – Камил ақылың асыл затым». К-ның мәні – 20. Түбірі – 2. Тірек сөз – камил, сандық мәні К – 20, А – 1, М – 40, Л – 30. Жинақтасақ:

$$20+1+40+30=91=10=1.$$

Сөздің қазақша мағынасы – толық, кемел дегенге келеді. Жолдың мағынасы: «Жаратушының берген ақылы – баға жетпес байлығым» болып келеді.

Жиырма үшінші жол. «Ләм – Ләбіңнен ем қысаң мен дерттіге». Л-ның мәні – 30, түбірі – 3. Тірек сөз – ләбіңнен, сандық мәні – Л – 30, А – 1, Ф – 80, қосындысы:

$$30+1+80=111=3.$$

Мағынасы – *таза, кіршіксіз дем, үн* [5, 148]. Нақтырақ айтқанда аят, сүрелерді оқып жүретін, жағымсыз сөздерді айтпайтын адамның демі. Жолдың мағынасы: «Дамуымды арттыру арқылы мақсатыма жеткізсең» дегенді аңдатады.

Жиырма төртінші жол. «Мен – Мәһіріңнен қалмас ед бар апатым». Түбірі – 4. Тірек сөз – *мәһіріңнен*. Мәһрдің сандық мәні – М – 40, Һ – 5, Р – 200, жинағы:

$$40+5+200=245=11=2.$$

Жолдың мәні: «Ықыласыңнан жаратылыстағы барлық қиыншылығым жойылар еді».

Жиырма бесінші жол. «Нон – Нала қып, қайғыңмен күйдірдің көп». Дыбыстың әбжадтық саны – 50. Араб алфавитінде жиырма бесінші әріп, кәдімгі Н дыбысындай жасалып, үн береді. Жолдың тірек сөзі – нала. Сандық мәні: Н – 50, Л – 30, жанақтағанда:

$$50+30=80.$$

Түбірі – 8, жолдың мәні: «Танымсыз ізденістен сары уайымға салындым».

Жиырма алтыншы жол. «Уау – Уайлана ғыйшқың уайым жеп». Дыбыстың мәні: У – 6, араб алфавитіндегі жиырма алтыншы әріп, кәдімгі У тәрізді дыбысталады. Жолдың тірек сөзі – уайлана. Қазақша мағынасы – *қайғы, қасырет* [5, 189]. Сандық мәні: уәйл – У – 6, И – 10, Л – 30, жинақтағанда:

$$6+10+30=46=10=1.$$

Жолдың мәні: «Жаратушыға деген махаббатының беріктігінен уайымға түсу».

Жиырма жетінші жол. «Һи – Һеш пайдаң тимесе, өлді ойлаңыз». Дыбыстың мәні: әбжадтың мағынасы Һ – 5, араб алфавитінде жиырма жетінші әріп, көмекейден бүлкілдеу арқылы шығатын дыбыс. Тірек сөз: еш пайдаң. Файданың сандық мәні: Ф – 80, А – 1, И – 10, Д – 4, Һ – 5 (файдах), жинақтасақ:

$$80+1+10+4+5=100=1.$$

Һеш сөзі Һ – 5, Ш – 300, қосындысы сегіз – үздіксіз ізденіс. Жолдың мәні: «Жаратушы қаламаса, ізденісін бос әуре болады».

Соңғы жол. «Я – Ярым қалай болар жауап сөзің?». Дыбыстық мәні әбжад бойынша: И – 10, араб алфавитінде, жиырма сегізінші, соңғы әріп, кәдімгі И тәрізді дыбысталады. Тірек сөз: Ярым (жарым, досым), сандық мәні: И – 10, А – 1, Р – 200.

$$10+1+200=211=4$$

Хакімнің *Мим* деп айтылатын дыбысты Мен деп алып отырған себебі әбжадтық мағынасына байланысты. Мимнің сандық мәні – 40. Ол – адамның жаратылу мерзімі. Сонда мен деген адам деген сөздің сандық мәні арқылы танып, соны меңзеп тұр. Төрт саны бағыт, тарап ұғымын береді. Осы негізді басшылыққа алсақ, жолдың мағынасы: «Менің осы өлеңіме қай бағыт бойынша пікір айтасың?» болып шығады.

Қорытынды

Аталған өлеңде Құран жазуын танып, оқуға қатысты арнайы белгілерді де назардан тыс қалдырмаған. Мәселен, «мәт-қасың» дегенде созылып оқылатын әлиф, иа, уау дыбыстарын аңғартып тұр, қабақтағы созылып жатқан қаспен байланыстырған. Өйткені, мәд белгісі созылып оқылатын дыбыстарды аңғартады. Немесе, «сенің - көзің» деп әріптің алдыңғы әріпке жалғасып тұратындығын көрсететін, дөңгеленіп белгіленетін таңбаны көз тәрізді болғандықтан соған сәйкестендіріп алған. Ал, үтір асты-үсті дегені де оқылуға қажетті таңбалар. Мәселен, б дыбысының үстіне сызықша қойылса бә деп, астына қойылса би деп, үстіне үтір қойылса бу деп оқылады. Өлеңнің тірегі – «Алладан басқа құдай жоқ» деген аятқа негізделген. Ақын өзінің Құран Кәрімдегі қолданылған жиырма сегіз әріпке деген ықыласын көрсете отырып, олардың мән-мағынасын айқындау жолына еңбек еткен. Негізінде, бұл өлеңнің мәні өте терең, сан-салалы қырлары бар. Оны анықтау үшін жаратылыстану мен гуманитарлық ғылымдарды толық меңгеру қажет, сонда ғана сырын ашуға талаптануға болады. Туынды Абайдың туа біткен ерекше дарын иесі екендігін аңдатады.

Пайдаланылған деректер тізімі

- 1 Бес ғасыр жырлайды : 2-том [мәтін]. – Алматы : Жазушы, 1984. – 293-б.
- 2 **Құнанбаев, А.** Шығармалары: 1-том [мәтін]. – Алматы : «ҚМКӘБ», 1957. – 267-б.
- 3 Бес ғасыр жырлайды: 3-том [мәтін]. – Алматы: Жазушы, 1985. – 350 б.
- 4 **Әл-Машани, А.** Шығармалар жинағы: 15-том [мәтін]. – Алматы : Алатау, 2010. – 352-б.
- 5 **Ондасынов, Н. Д.** Арабша-қазақша сөздік [мәтін]. – Алматы : Қазақстан, 1969. – 264-б.
- 6 **Құдайбердіұлы, Ш.** Қазақ айнасы [мәтін]. – Алматы : Ғылым ордасы, 2014. – 104-б.
- 7 **Ондасынов, Н. Д.** Парысша-қазақша сөздік [мәтін]. – Алматы : Қазақстан, 1974. – 384-б.

References

- 1 Bes gasyr jyrlaidy [Five centuries sings]: 2-tom [Text]. – Almaty : Jazushy, 1984. – 293 p.
- 2 **Qunanbaev, A.** Sygarmalary [Works]: 1-tom [Text]. – Almaty : «QMKAB», 1957. – 267 p.
- 3 Bes gasyr jyrlaidy [Five centuries sings]: 3-tom [Text]. – Almaty : Jazushy, 1985. – 350 p.
- 4 **Al-Mashani, A.** Sygaralar jinagy [Collection of works]: 15-tom [Text]. – Almaty : Alatau, 2010. – 352 p.
- 5 **Ondasynov, N. D.** Arabsha-qazaqsha sozdık [Arabic-Kazakh dictionary] [Text]. – Almaty : Qazaqstan, 1969. – 264 p.
- 6 **Qudaiberdiuly, Sh.** Qazaq ainasy [Kazakh mirror] [Text]. – Almaty : Gylym ordasy, 2014. – 104 p.
- 7 **Ondasynov, N. D.** Paryssha-qazaqsha sozdık [Parys-Kazakh dictionary] [Text]. – Almaty : Qazaqstan, 1974. – 384 p.

11.06.25 ж. баспаға түсті.

27.10.25 ж. түзетулерімен түсті.

25.11.24 ж. басып шығаруға қабылданды.

*М. И. Абдуов¹, Н. М. Абдуова², Н. Х. Ельшибекова³,
Н. Б. Акжунусова⁴, Т. С. Смакова⁵

¹Академия «Bolashaq»,

Республика Казахстан, г. Караганда;

^{2,3,4,5}Карагандинский национальный исследовательский

университет имени академика Е. А. Букетова,

Республика Казахстан, г. Караганда.

Поступило в редакцию 11.06.25.

Поступило с исправлениями 27.10.25.

Принято в печать 25.11.25.

РОЛЬ АБДЖАДА В СТИХАХ АБАЯ

В этом году исполняется 180 лет со дня рождения Хакіма Абая. Наследие великого поэта – это большая ценность, которая служит примером для нынешнего поколения. Поэтому изучение его творчества, понимание его смысла и значения являются одной из важнейших задач. Великий поэт глубоко знал и восточную, и западную духовную культуры. Об этом свидетельствует структура его «Қара сөздер» («Слов назидания»), состоящих из сорока пяти разделов, а также использование понятий «Один» («Когда ушла Единица»), числа «Три» («Нужны разум, дело и характер»), числа «Тысяча» («Сражался один против тысячи, не вини меня») и других символов. В статье мы предприняли попытку систематизировать и раскрыть смысл его произведения «Әлифби» («Алфавит»), которое до сих пор не было полноценно исследовано, через метод абджада (числовая система арабского алфавита). В ходе анализа удалось выявить, что каждая строка имеет свою уникальную суть. Согласно представленным данным Абай написал это стихотворение в возрасте девятнадцати лет, и даже в юности поэт уже проявлял удивительную мудрость, мастерство языка и глубину мысли. Статья написана в доступной форме, содержит научные выводы и побуждает читателя к размышлениям. Она несомненно будет полезна исследователям в области гуманитарных наук и абаеведам.

Ключевые слова: поэзия Абая, абджад, языкознание, кәсра и фахта, арабская графика, гуманитарные науки.

*M. I. Abduov¹, N. M. Abduova², N. H. Yelshibekova³,
N. B. Akzhunusova⁴, T. S. Smakova⁵

¹«Bolashaq» Academy,

Republic of Kazakhstan, Karaganda;

^{2,3,4,5}Karaganda National Research University

named after Academician E. A. Buketov,

Republic of Kazakhstan, Karaganda.

Received 11.06.25.

Received in revised form 27.10.25.

Accepted for publication 25.11.25.

THE ROLE OF ABJAD IN ABAI'S POEMS

This year marks the 180th anniversary of Hakim Abai's birth. The legacy of the great poet is a significant value that serves as an example for the current generation. Therefore, studying his work, understanding its meaning and significance, is one of the primary tasks. The great poet had a profound knowledge of both Eastern and Western spiritual cultures. This is evidenced by the structure of his «Kara Sozder» («Words of Edification»), consisting of forty-five sections, as well as the use of concepts such as «One» («When the One is gone»), the number «Three» («Wisdom, action, and character are needed»), the number «Thousand» («I fought alone against a thousand, do not blame me»), and other symbols. In this article, we attempted to systematize and reveal the meaning of his work «Alifbi» («Alphabet»), which has not yet been fully analyzed, through the abjad method (a numerical system of the Arabic alphabet). During the analysis, we managed to identify that each line has its own unique essence. According to the presented data, Abai wrote this poem at the age of nineteen, and even in his youth, the poet already demonstrated remarkable wisdom, linguistic mastery, and depth of thought. The article is written in an accessible form, contains scientific conclusions, and encourages the reader to reflect. It will undoubtedly be useful to researchers in the field of humanities and Abai scholars.

Keywords: Abai's poetry, abjad, linguistics, kasra and fakhta, Arabic script, humanities.

Теруге 25.11.2025 ж. жіберілді. Басуға 26.12.2025 ж. қол қойылды.

Электронды баспа

5,64 МБ RAM

Шартты баспа табағы 37,98. Таралымы 300 дана.

Бағасы келісім бойынша.

Компьютерде беттеген: А. К. Темиргалинова

Корректорлар: А. Р. Омарова, Д. А. Кожас

Тапсырыс № 4484

Сдано в набор 25.11.2025 г. Подписано в печать 26.12.2025 г.

Электронное издание

5,64 МБ RAM

Усл. печ. л. 37,98. Тираж 300 экз. Цена договорная.

Компьютерная верстка: А. К. Темиргалинова

Корректоры: А. Р. Омарова, Д. А. Кожас

Заказ № 4484

«Toraighyrov University» баспасынан басылып шығарылған

Торайғыров университеті

140008, Павлодар қ., Ломов к., 64, 137 каб.

«Toraighyrov University» баспасы

Торайғыров университеті

140008, Павлодар қ., Ломов к., 64, 137 каб.

67-36-69

e-mail: kereku@tou.edu.kz

www.vestnik.tou.edu.kz